

40
D. F. G.

SPECIMEN ACADEMICUM,

**I G N E M
M A G N A L I U M
D I V I N O R U M
P R Æ C O N E M**
EXHIBENS,

CUJUS

PARTEM PRIOREM,

Suffragante Ampliff. Facult. Philos. Auroica,

PRÆSIDE,

D^N. PETRO KALM,

Oeconom. PROFESS. Reg. & Ord. Acad. Reg. Stockh.

Societatisque Litt. Upf. MEMBRO,

Nec non

Acad. Aboëns. h. t. Rectore MAGNIFICO,

Publicæ censuræ modestæ submittit

GABRIEL WELONIUS,

SATACUNDENSIS.

In Audit. Majori, die XX. Novembr. MDCCLVI.

H. A. M. C.

ABOÆ, Impressit Direct. & Typogr. Reg. Magn. Duc.
Finland. JACOB MERCKELL,

VIRO

Amplissimo atque longe Celeberrimo,

D^N. M^{AG}. HENRICO
HASSEL,

Eloquentiæ in Regia ad Auram Academia PRO-
FESSORI Regio & Ordinario,

VI-

Amplissimo at-

D^N. M^{AG}. JOHAN-

PROFESSORI Mathematicum ad Academi-
MÆCENATIBUS

NE miremini, VIRI Celeberrimi, quod maxima sit multitu-
dignitate, quae nulla est, innixi, sed invitati alii a fa-
nificiis maximis, quae venerabundo pioque agnoscenda sunt ani-
tantisque litterarum Heroibus dignissima; Alii aenique allebantur
praesertim quum sciant, magnis Vestris animis eam esse indo-
ne, delectentur. Sed haec omnia fuerunt causae, quae mihi copi-
nerua adumbratas, amplissimis Vestris nominibus, quae, solis in-
sustinerem animo. Ne itaque succenseatis, VIRI Celeberrimi hu-
rium, Vestigia aeterni Numinis in ignis natura delitescens evolvit
tionis. Quod fretus favore Vestro summo certo certius evenire con-
muniu Moderatorem omniisque felicitatis Statorem sapientissimum,
litterariae & familiarum Vestrarum nobilissimarum emolumentum,
na felicitate cumulatam, ad ultimos usque mort. lita-

Celeberrimorum NO-

cultor de-

GABRIEL

VIRO

Summe Reverendo atque Amplissimo,

D^{N.} SAMUELI
PRYSS,

S. S. Theol. DOCTORI & PROFESSORI Primario
longe Celeberrimo, Diœceseos Aboënsis Archi-Præ-
posito Adcuratissimo, utriusque Consistorii Affes-
sori Gravissimo, Ecclesiarumque, Cathedralis Svecanæ
Aboënsis, & Numensis, Antisti longe meritissimo,
RO

que Celeberrimo,

NI KRAFTMAN,

am Auraicam Extraordinario,
MAXIMIS.

*do clientum, qui Vestrâ adeunt atria; adeunt enim, non sua
zore Vestro summo, qui nemini aditum praecludit; alii a be-
mo; Atii a facilitate Vestra immortalibus celebranda laudibus,
ad splendorem opellus suis omni ornatu destitutis conciliandum,
lem, ut levioribus quandoque, dum pia mentis offerantur devotio-
am fecerunt tantæ audaciae, ut pagellas has incompta plane Mi-
star, orbem nostrum litterarium, collustrant, devotissimo consecrare
millimus obrestor oroque; sed aspiciatis has, quæ, pro modulo vi-
vere conantur, lineolas, ceu tesseram profundæ erga Vos venera-
fido. De cetero nunquam destiturus sum DEUM ter O. M. rerum o-
ardentissimis defatigare suspiriis, ut in ecclesie, reipublice nostrae
futerum & patrocinium longe maximum, Vos salvos & omnige-
tis terminos, conservare velit. Permanebo quoad vixero*

MINUM VESTRORUM

votissimus,

WELONIUS.

Handelsmannen i Stapelstaden Åbo /
Lireborne och Sögwålättade Serren,

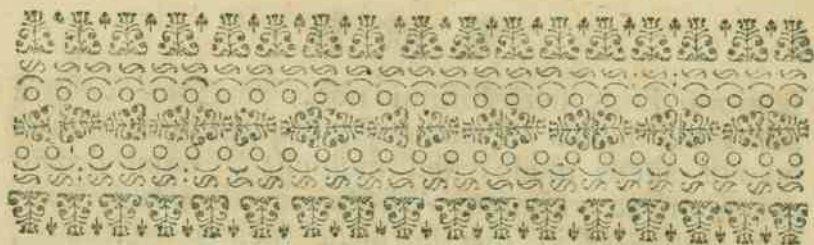
Herr **H A N S**
I M B E R G.

Min Gunstige Gynnare.

Eden gunst och the många wålgerningar mig tid efter
annan af Herr Handelsmannen wedersfarits, åro förre,
ån at mit omogna och matta tankesätt them förmår uttryc-
ka och afbilda, ån mindre min wæclande yensel med sina dunkla
fårgor them, som sig bör, at affskida. Thet mig i thenna mit
oförmögenhet fågnar, år, at jag wet, Herr Handelsmannens
gunst wara så stor, at then ock en wördnadsfull årländsamhet,
för en fullkomlig wedergållning uptager. Jag gjorde altså intet en-
ligt min skyldighet, om jag ej upoffrade Herr Handelsmannen
thetta mit ringa snille-åstier, til et offentligt wedermåle af en
wfårgad högachning och tacksamhet; uptagen med wantlig gunst
thetta illa hyssade pappers fram, som angår Elden såsom en
undreanswård toll af den wåndeliga Skaparens aldrasfullkom-
ligaste egenstaper, så har jag wunnit min önskan. Thet Allwise
Förshynen tildele Herr Handelsmannen en ståndigt grönskande
fållhet och trefnad, samt bekröne Honom med all hess fåskelig
och waraktig wålgång. Under hwilken önskan jag med all
högachning framleswer

Herr Handelsmannens

Sömjållhårfamste Tjenare
GABRIEL WELONIUS.

PROOEMIUM.

Quantum se oculis nostris artificiosissimum mundi hujus systema offert, tantam quoque, h. e. infinitam, idem nobis sistit potentiam, sapientiam atque bonitatem Summi Numinis, colendam & venerandam, quod illud, quantum quantum sit, cum non nisi possibile esset, actualitate & existentia induit. Et licet amplitudo hujus universi adeo sit vasta, ut omnis cogitandi vis & acies mentis, quantumvis sagacissimæ, non possit non, in abisso hac, penitus hebescere, tamen manus perita creatrix eandem infinita rerum & corporum multitudine & varietate adeo mirifice adornavit, & omnia ac singula, quæ conspectum mundi constituunt, ita disposuit, ut ad unum eundemque finem obtinendum, omnes conferant vires. In aureo hoc Divinarum perfectionum speculo, quo diligentius rerum contemplamur naturam, earumque directionem ad certos usus & fines, eo plura, majora & luculentio-

leniora Entis perfectissimi nobis pateſcunt veſtigia atque teſtimonia. Teſtimonia, inquam, quæ non uno aut altero modo, ſed multiplici, omni ornatu nefandum ac veſanum Atheiſtarum denudant furorem, qui, neſcio qua faſcinatæ mentis hebitudine, exiſtentia Numinis negata, omnia ex cæco atque fortuito quodam caſu exorta adſerere non verentur. Tantum enim abeſt, ut hilum quoddam, nedum totum hoc univerſum, ſtupendum non minus potentiæ quam ſapientiæ ſpecimen, e poſſibilitatis ſcena, in theatrum exiſtentia, ſe ipſum producere poſſit, ut potius extra Deum ne poſſibile quidem concipi queat. Omnia itaque, maxima, minima, quot ſtructuram hujus mundi abſolvunt exornatiſſimam, agnoſcunt, venerantur & deprædicant potentiã, ſapientiã & bonitatem Creatoris ſummam atque infinitam, cui placuit eadem ex faſciis nihili evolveſcere. Alit quum opera hæc Divina ſint adeo ſtupenda atque infinita, ut multitudinem eorum vel ſimultanæ vel ſucceſſivæ ſubjici conſiderationi, ſupra mortalem conditionem poſitum eſſe, quivis, modo rei indolem juſta penſitaverit trutina, facillime videat; pro re nata conſultius fieri nequit, quam ut accuratiore inveſtigatione, unius tantum rei perluftramus naturam, & ſimul ſumma cum animi veneratione Conditoris admiremur potentiã, ſapientiã & bonitatem. Operum horum Divinorum, quæ attentam noſtram merentur meditationem, merentur autem omnia & ſingula, ſi non primum, certe nec ultimum ſibi vindicat locum

ignis,

ignis, cui considerando impræsentiarum nostras qualescunque ingenii vires consecrare instituimus. Et licet tuo, Benevole Lector, in re tam ardua, in qua rimanda non solum veteres philosophi, verum etiam recentiores, mirum quantum, frustranea sudoris obtulerunt libamina, desiderio facere, quod satis est, nequeamus, speramus tamen fore, ut pagellas has, incompta Minerva delineatas, benignæ censuræ atque favoris involvas peplo.

§. I.

Quas & quales veteres de igne foverint sententias, nostrum non est, nisi duobus tantummodo attingere verbis. Quidam horum ignem sicco penitus transferunt pede; quidam, quid non sit potius, quam quid sit, adseruerunt; quidam effectum pro causa habuerunt efficiente; quidam denique, & inter hos gentes de cætero sapientissimæ, consideratis qualitatibus ignis mirificis, commodisque, quibus totam fere rerum naturam uberrime cumulat, eum divinam redolere indolem, & eam ob rem dignum, ut cultu, soli Deo debito, honoraretur, arbitrati sunt. conf. Walchii Lex. Phil. loc. de igne. Recentiores quoque perscrutantes inextricabilem & humanam sagacitatem eludentem ignis naturam, in varia atque juxta monstrosa sententiarum abiverunt divortia. Aliis arrisit hic ceu substantia; aliis ceu accidens. Illorum nonnulli substantiam hanc in spirituum retulerunt numerum; nonnulli corporum; nonnulli vero,

qui media, ceu tutissima, ut existimabant, incedere voluerunt via, nec spiritum, nec corpus, sed intermedium potius inter hæc duo esse, sibi persvaserunt; verum hi charybdin evitare cupientes inciderunt in scyllam. Nos sententiæ adstruentium, ignem esse corpus, adstipulamur. Quum itaque neminem, quid nos per ignem intellectum velimus, fugere existimaverimus, corpus nimirum subtilissimum atque fluidissimum, vi corpora visibilia reddendi & calefaciendi præditum, paucis adoptatam sententiam evictum ibimus, quod scilicet Ignis in numerum corporum referendus sit. Nemo nisi stulto ausu, solis splendore clariori repugnare voluerit experientiæ, negare potest, ignem per agitationem successive procedentem & per impulsum, seu collisionem duorum corporum solidorum sensim elici, & quasi generari, ita ut præsentia ejus antea insensibilis conscius fiamus, & vicissim, particulis dissipatis, paulatim evanescere; corpora quævis expandi, quando particulae ignis poros & interstitia eorum penetrant, & vi sua nexum & cohæsiorem particularum solvunt; ignem denique a corporibus reflecti atque reperi, ut, quæ in hac & posteriore parte, D. V. demonstraturi sumus, prætereamus. Hæc accurata scrutini lance ponderata, quis sanæ mentis compos, nisi andabatarum more pugnare, & sciens hallucinari velit, in spiritualem quadrare dixerit substantiam.

§. II.

His præstructis, ad ipsum propositum nosmet accingimus & primum ignis præsentiam in omni spatio evolvimus, veritatem theos hujus omnibus ad oculos patere existimaverimus. Nam lux e sole & stellis fixis effluens, radiis suis remotissima, imo extrema universi hujus spatia dimetitur; hac de re Derham in Physico. Theol. pag. 57. inquit: Ausbreitung (lucis scil:) ist/ wie ein nur neulich verstorbenen gelehrter Man redet/ so unumschrenckt/ und erstreckt sich so weit/ als das universum oder das Expansum selbst/ durch die ganze welt/ über alles und auf alle materialische wesen: Dieser raum ist so weit und groß/ dass er den Begriff des menschlichen Verstandes übersteiget/ also/ dass sehr viele behauptet haben/ dass er gar unendlich sey, und keine Gränzen habe. Et præter communem experientiam, quæ radios solares calefacere docet, novimus radios per specula cæutica collectos & in spatium minus redactos non combustibilia solum, in flammam conjicere, verum etiam in omnibus aliis corporibus, cujus demuncunque generis, miros ignis edere effectus. Vid. Musch. Phys. §. 814. 817. 818. & Boerhaav. Elem. Chem. T. 1. p. 132. seqq. In atmosphaera tellurem nostram ambiente varia phaenomena & meteora ignita idem ob oculos ponunt, quorum præcipua sunt fulgura, stellæ cadentes, ambulones incendiarii, bolis sformata & (uti verissimum videtur) coruscationes boreales. In visceribus terræ quoque ignem suis non destitui habitaculis,

culis, quibus, ceu diversoriis commoratur, demonstratum eunt, montes ignivomi, ut Vesuvius, Heccla, Ætna &c. thermæ, quæ licet per commixtionem sulphuris & ferri cum aqua persæpe enascantur; negari tamen non potest, quin eadem insimul sint certissima ignis intestina terræ habitantis testimonia, cum præsertim canales thermarum præterfluunt permeantque loca igne subterraneo repleta. Conf. Cel. Krügeri *Naturlehre* §. 409; motus terræ, qui sæpissime non nisi ex igne centrali, qui incredibili celeritate aërem expandens, horrendo cum fragore, instar pulveris pyrii e bomba emissi, erumpit, natales petunt suos; loca qualia inprimis in Italia deprehenduntur per plurima, quæ sulphureis materiis adhibitis, odorem & fumum edunt, vel alias duntaxat nitent; porro metalli fossores, qui, quoque profundius terræ intrant viscera eo majorem calorem cum fœtore ingratissimo commixtum, se sentire ajunt. Deprædicant, si quid, montes ignivomi atque terræ motus potentiam Divinam; & quid iratum Numen efficere valeat, quod uno momento florentissimas ac maximas regiones & urbes destruere atque in abyssum detrudere possit, abunde declarant. Sed quid multis opus est? quum hæc ignis copia tanta sit, ut ubique creaturis sufficiat, & animum nostrum admirationis & venerationis incendio inflammare possit in conditorem, cujus perfectionum argumenta & indicia hic quoque occurrunt innumera, certissima, evidentissima. Prædicite itaque sapientiam, quæ artificiosissimum & mirificum

cum hoc elementum vidit rebus creatis fore utilissimum; decantate & extollite potentiam, quæ ex nihilo producere valuit; amoris denique complexu exosculamini bonitatem, quæ hoc ita æquabiliter dividere disponereque voluit, ut nulla mundi pars, in prædæ hujus distributione, rei adeo necessariæ exfors evaderet. Hem! quam misera nostra foret conditio, si ignis laboraret inopia.

§. III.

Quemadmodum in materiæ ignis creatione, ita & in ipsius generatione plane mirifica, summa atque infinita Conditoris elucescit sapientia cum potentia ac bonitate conjuncta, Hanc multiplici procedere ratione experientia ubique terrarum obvia loquitur; vel tum, quando materia combustionis capax, sive immediate tangit alia combustibilia plena flamma ardentia, sive mediate, æeris nimirum, & attractionis corporibus insitæ auxilio, quo particulæ ignis feruntur ad materiam combustibilem, quæ illas magis vel minus colligit & absorbit, quarum accessione, etiam ignis in poris quiescens excitatur, ita ut non possit non flammam capere; vel tum, quando radii solares, per lentes causticas, concentrantur in foco; vel tum, quando particulæ ignis in interstitiis combustibilium habitantis, per vehementem collisionem & attritum, e statu quietis deturbantur atque in motum excitantur; his denique accedit effervescentia, quæ quoque haud raro, per
mutuam

mutuam particularum frictionem, ignem accendit. Generato vero igne, flamma ejus mirum in modum, juxta proportionem, seu indolem & multitudinem combustibilium magis magisque accrescit; quod nihil aliud est, quam generatio continuata, qua particulæ ignis in poris quiescentes, motu accelerato majorem in modum agitantur & e quiete eliciuntur. En artificium Summi Numinis stupendum, in quo invisibiles ejus perfectiones satis superque perspicuntur. Hanc si ignis, Divino nutu, exueret sibi naturam, hominibus certo certius miserrime moriendum foret; nam licet ignis tanta sit copia, ut cuncta penetret loca, plane tamen impossibile foret, ut tanta ejus posset colligi multitudo, quanta hominibus quotidie ad vitam sustentandam esset necessaria. Säg mig, inquit Kryger i sin Natur. Theol. p. 93. Om jag skulle leta fram hvar eld gnista / kunde väl tjo personer slå så mycken eld på en dag / som man allenast behöfde til at koka en soppa med. Præterea, si ignis in quibusdam tantum locis generaretur, necessum esset, ut ignis, aut conservaretur adhibendo materiam, quia alioquin pabulo consumto exstingveretur, aut continuo adferretur e locis, ubi generatio ejus obtineret. Videas incommoda, quæ vitam humanam redderent miserrimam, sed agnoscas simul, velim, sapientiam, potentiam & bonitatem infinitam, quæ novit, potuit & voluit benignissime, largiendo igni mysteriosam hanc naturam, omnium & singulorum usibus consulere. Hæc si vel tantillum pio consideraveris animo,

nimo, non poteris non in tantam rapi admirationem, ut ingenium tibi penitus hebescat, acies oculorum obtundatur & verba stupeant palato. O surdum Atheistarum, qui rationem in totum helluantur, somnum, quem tot buccinarum voces, quæ, parum abest, ne mortuos auditu donatum eant, expellere nequeunt! O stultam cæcitatem, quæ, visu oculorum non destituta, tantis ignis flammis ardentibus, cæcutire vult.

§. IV.

MUNDUS hic, licet sit artificiosissimus exornatissimusque, frustra tamen a manu Conditricis tantis indutus esset ornamentis, si æternarum tenebrarum umbris involutus jaceret. Fuit itaque *lux* necessaria ad obtinendum finem per creationem hujus universi intentum. Lux enim est, quæ mundum ejusque ornamenta nobis reddit visibilia, ut eadem cum oculis corporis, tum mentis perlustrare, & perlustrando admirari venerarique queamus perfectiones Divinas in illis delitentes; hæc est animalium gaudium & vita, quæ lemures tenebrarum, qui animos viventium percellunt, relegat. In hac nos, nosmet, pro arbitrio, ab uno ad alterum conferre possumus locum; in hac alimenterum aliarumque rerum cum ad vitam conservandam, tum ad eandem jucundioram reddendam & voluptatem, in se non improbandam, excitandam, nobis adquirimus copiam; in hac nego-

tiis, tam publicis, quam privatis obeundis & expediendis nosmet deprehendimus pares; in hac pulcritudinem & splendorem colorum variorum oculis excipimus nostris, vestitumque telluris nostræ florum virentium arborumque manu creatrice satarum amœnissimo ordine atque ornatu politum adspicimus: in hac firmamentum mirifice in gloriam Dei coruscare videmus; in hac rerum, in quantum sanitati vel profint, vel obsint, inquirimus naturam, animalium vitæ nostra insidias struentium, feliciter eludimus morsus atque insultus, atque insectorum aviumque varii generis examina, Creatoris sapientiam, potentiam ac bonitatem, impensissime & summo cum fervore, laudantia examinamus; in hac animalia, homines & cuncta alia a se invicem dignoscimus, eorumque naturam, formam aliasque affectiones & proprietates consideramus; in hac denique harmoniam omnium rerum, tanti Creatoris, sapientia dignissimam & nunquam satis admirandam admiramur; ut taceamus, quod ignis culinaris luce, nos, qui boreales habitamus regiones, brevitatem dierum abundanter compensemus. En commoda maxima! En emolumenta heroica! Ast quot hæc sunt, (sunt autem innumera,) & quanta, tantum ignem celebramus præconem perfectionum Divinarum; hoc est, qui & per pretiosissimam, nec non artificiosissimam naturam suam & usum, quo rebus creatis modo plane singulari inservit, impensis atque juxta invictissimis stabilit argumentis, potentiam, sapientiam & bonitatem Creatoris esse immensam & a rationalibus
 pia

pia animi devotione semper agnoscendam, colendam & venerandam.

§. V.

ALter ignis character est *calor*, qui cum luce de primatu certat; utrum vero calor idem sit cum luce, aliorum relinquimus decisioni, quum huc usque nemo, in quantum nobis constat, fuerit, qui nodum celebris hujus controversiæ in totum exsolvere potuisset. Quod utcunque sit, tuto tamen & sine ullo erroris periculo adserere possumus, inter hæc duo proximam arctissimamque intercedere viciniam. Et quemadmodum lux, ad consequendum finem creationis, est necessaria; ita & calor, qui omni jure vita totius naturæ dici potest, quippe qui, vi subtilitatis materiæ suæ, corporum occupat interstitia, & deinde eadem vi sua calorifica, instar avium, fovet & vivificat. Hæc gratis a nobis dicta ne quis existimet, rimetur penitus rerum naturam, quæ docebit, veritatem hanc sua radiari luce, tantumque abesse, ut præsens rerum ordo, sine calore, esse suum continuare possit, ut citius, serius, ruina fatali, ex toto pereat. Calor enim est, qui generationem mineralium aliarumque rerum, quæ in visceribus terræ, in hominum præparantur usum, promovet; qui arbores, herbas, flores & segetes, & quotquot vegetabilium sunt species, crescere, crescentes virescere, virescentes florescere & florescentes maturare facit; qui fluiditatem aquæ conservat, seu

ne

ne congelaret, impedit; qui circulationem sanguinis; in qua cardo vitæ omnium animalium hominumque vertitur, maximam ad partem absolvit; sine igne, quem ad domos & hypocausta calefacienda adhibemus, vastissima pars terrarum, imprimis sub utroque polo, ubi gelu horridum per plures menses sævit, sitarum, inculta atque ab habitatoribus vacua jaceret. Sine hoc nullus fœtus in utero materno concipi potest, nec conceptus fretum attingere vitæ. Dic, quæso, qualis œconomia nostra sine igne foret? certe nulla. Qualia ciborum genera comederemus? Vel sis, qualis nostra esset vita? mortua plane. Sed cum divitiæ caloris sint tantæ, ut angustiæ chartulæ hujus eas capere nequeant, & allatæ satis superque nostro sufficienti instituto, reliquis recensendis supersedeamus, & Summum illum Monarcham; qui ignem vi calefaciendi, in usum rerum creaturarum, armavit, æternis celebremus laudibus. Accingite, & vos, quotquot usu rationis non destituitis, ad agnoscendam & collaudandam providentiam omniscientem pergite. O miseriam Achei-
 rum, qui rationem jactitant, sed ne vesaniam cerebri ægrotantis, furoremque principis tenebrarum redoleat, vereor. Deo infinito, Creatori omnipotenti & Conservatori optimo sit honor, laus & gloria in æternitatem omnem.

